

СТОЛЕТНИЦИТЕ, ИЛИ НАЙ-СТАРИТЕ ПРОФЕСИОНАЛНИ УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ

Илиана Петкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата статия представя данни от проведено научно изследване, насочено към проучване миналото и настоящето на професионални училища в България с над стогодишна история. Интересът беше провокиран от промените, които се правят в областта на професионалното образование и въвеждането на дуалното обучение. Към днешна дата училищата столетници са 36. Проучването на библиографските източници и интервютата с директорите показва, че и днес учителите в тези училища пазят духа на традициите и миналото, но в същото време следват новите тенденции в професиите, правят опити да ги въведат и предават на своите възпитаници.

Keywords: history of vocational education in Bulgaria; vocational schools-centenarians

Обвързаността между образованието и пазара на труда е една от неостаряващите теми. Тя е залегнала във всички европейски и национални образователни документи. Апелът за взаимовръзката между образование и бъдеща реализация става все по-актуален през последните години, когато изследванията много по-често показват разминаване между получената квалификация и необходимата за заемането на определена длъжност. Въвеждащото се в момента и още в експериментален етап дуално обучение е опит за работа в тази посока. Наред обаче с новостите е добре да обърнем поглед и към миналото, защото според френския икономист Жан-Батист Сей „историята е полезна не защото четем в нея миналото, а защото четем в нея бъдещето“.

Така се зароди идеята за един научноизследователски проект, чрез който екипът¹⁾ реши да „погледне“ в бъдещето на професионалното образование през очите на неговото минало. Нарекохме го „Столетниците, или най-старите професионални училища в България“ и се реализира през 2016 г. Той търсеше отговори на въпроси като: Какво е съхранило и до днес тези училища? Как пазят традициите и ги предават на учениците? Какви възможности за развитие

им дават? Какви специалности предлагат? Как виждат обвързаността с пазара на труда? Как си представят своето бъдеще?

В процеса на изследване се установи, че българското професионално образование може да ни накара да се гордеем. По данни на НСИ²⁾ към август 2017 г. професионалните гимназии в България са 373 на брой. От всички тях 36 се оказаха столетници. Оформи се списък с училища от сферите търговия, финанси, горско и селско стопанство, дървообработване, икономика, текстил и облекло, строителство. Това са били онези области от икономиката, в които се е чувствала най-голяма необходимост от кадри през далечните години около и след Освобождението на България от османско робство и в които сме имали своите занаятчийски традиции.

Земеделието е било основният поминък на българското население през този период. Както подчертава Жечо Атанасов и колектив: „С развитието на стопанския и обществения живот през Възраждането се появява и потребността от специално образование и професионална подготовка. На страниците на списанията „Летоструй“ и „Стопанин“ се поставя въпросът за създаване на земеделски училища. Знания за подобряване на селското ни стопанство се разпространяват в периодичния печат и в отделни книги. В Перушица дори се стига до създаване на земеделско дружество“ (Atanasov, 2006). Ето защо още през 1865 г. турският реформатор Мидхад паша „създава модерно земеделско стопанство Нумуне чифлик – Образцов чифлик. За негов пръв управител е назначен чешкият земеделски възпитаник, известният революционер Ангел Кънчев. В своя доклад № 35 от 12.XII. 1879 г. Григор Начович – временен министър на финансите, обосновава необходимостта от отварянето на земеделски образцови чифлици, в които земеделието да се изучава практически. В отговор на 13.XII.1879 г. излиза Указ № 374 на княз Александър I Батенберг за организирането на Образцов чифлик като нисше практическо училище, с пръв управител и учител по земеделие Георги Андреев Георгов и иконом-счетоводител Петър Жълтов. Ангел Кънчев завършва Земеделско-индустриалното училище в град Табор (Чехия), което го прави изключително подходящ за назначаване за управител³⁾. Така се „ражда“ първото земеделско училище у нас.

Нуждите от специално професионално образование се чувстват и в Източна Румелия. Доказателство за това е възникването на първото земеделско училище в Садово, което става с указ № 28 от 18 април 1881 г. на генерал-губернатора на Източна Румелия Алеко Богориди. Именно то поставя основите на средното земеделско образование в този район.

Не закъснява откриването и на другите професионални училища в сферата на земеделието и селското стопанство. Отново те са съобразени със спецификата на региона, с традициите при отглеждането на различни видове насаждения. Така в плодородните земи на Плевенски окръг врати отваря

първото професионално училище по лозарство и винарство през 1890 г. Огромните овощни масиви от ябълки, череши, сливи се обединяват в първия овощен разсадник, прераснал по-късно в селскостопанска гимназия в Кюстендил през 1892 г. Зимните месеци, когато няма възможност земята да се обработва, се използват за трупане на знания. Това води до откриване през 1898 г. на първото *зимно* земеделско училище в Пазарджик. То прераства през 1920 г. в първия Държавен девически земеделско-домакински учителски институт. През 1924 г. към този институт се открива девическо практическо земеделско домакинско училище, което е базово към Института. В плодородните земи на община Горна Оряховица, и по-точно на с. Круше-то, през 1900 г. се открива следващото земеделско училище. Друго учебно заведение, подготвяло добри стопани и домакини, съдействало за внедряването на земеделската наука в практиката и за подобряване на селския бит, е Професионалната гимназия по селско стопанство в Хасково, отворила врати през 1901 г. Следва откриването на поредното практическо земеделско училище в Добрич през 1906 г. Указът за него датира още от 1882 г. Установява се обаче, че към красивата сграда няма място за така необходимите опитни полета и ферми. Негов пръв управител от учебната 1906/1907 г. е Иван Иванов – бивш възпитаник на Садовското земеделско училище, бъдещ професор и създател на първите селектирани български пшенични сортове. Родолюбивите и ентузиазирани граждани на с. Кнежа, водени от първите агрономи на селото Никола Бобев и Христо Монеv, решават и успяват да убедят ръководството на Министерството на земеделието, че е необходимо да се открие нисше земеделско училище. То става реалност през 1907 г. и е с двегодишен курс на обучение⁴⁾. Днес продължител на неговите традиции е Професионална гимназията по земеделие „Стефан Цанов“ – гр. Кнежа. През 1909 г. в плодородните земи на Силистра се появява следващото земеделско училище – „Добруджа“, а една година по-късно врати отваря Специалното девическо земеделско-домакинско училище в гр. Айтос.

Така само в един тридесетгодишен период на територията на България се откриват 11 професионални училища в областта на земеделието и селското стопанство. Техните възпитаници поставят началото на разсадници, на опитни полета, на ферми. Редица от тях се посвещават на научни изследвания, пишат книги, учебници.

Сръчните ръце на българина отглежда не само земеделски култури, но творят и красиви дърворезби. Прочути със своето изящество са Брациговската, Тетевенската, Тревненската и др. школи. Първото професионално училище по дървообработване е открито през 1895 г. в Русе. Дело на неговите възпитаници са „прочутият кабинет в бяло за двореца в Евксиноград, мебелите, изработени от чуждестранни фурнири в края на 30-те години, спалните от пирамидален махагон, столовата от палисандрово дърво – ше-

дъовър, създаден през 1920 г., кабинетите, направени от съчетание на ясен, коренища и орех“⁽⁵⁾. В далечната 1907 г. при Пловдивската търговско-индустриална камара се открива Столарска работилница. Когато през 1910 г. тя прераства в Столарско училище, отгук вече са минали първите 26 ученици, обучени като столари, резбари, тапицери. Именно това училище полага основите на настоящата Професионална гимназия по дървообработване и вътрешна архитектура „Христо Ботев“⁽⁶⁾. Училище, което и досега съхранява, предава и показва красотата на дървото в изработването и реставрирането на мебели, изяществото на дърворезбарското изкуство. Следващото училище, отворило врати за две специалности – столарство и стругарство, е в гр. Тетевен през 1909 г. През същата година започва обучение и в Лесотехническата професионална гимназия в гр. Берковица. Това е годината, в която се открива и първото и най-авторитетно учебно заведение в нашата страна за подготовка на специалисти със средно образование в областта на строителството, архитектурата, геодезията, водното и парковото строителство – настоящата Софийска професионална гимназия по строителство, архитектура и геодезия „Христо Ботев“. Основано с царски указ, то е първоначално клон на Първа мъжка гимназия, но след това се обособява като самостоятелно учебно заведение. СГАСГ „Хр. Ботев“ и до днес е едно от водещите професионални училища в София, а многобройните негови възпитаници демонстрират високото качество на получена подготовка у нас и в чужбина.

Първото специализирано учебно заведение за подготовка на кадри за стопанисване и опазване на българската гора е открито във Велинград през 1896 г. То е приемник на първото горско училище, открито на 1.10.1896 г. в м. Чамкория-Боровец. „Създаването на самостоятелно учебно заведение за подготовка на средни лесовъдски кадри за горското стопанство и подходящият район – Велинград, като един от важните центрове на горското стопанство в страната, притежаващ качествени продуктивни и разнообразни насаждения, са решаващите предпоставки управлението на горите в София да направи своя избор – да се открие ново училище във Велинград.“⁽⁷⁾

Нужда от кадри се чувства и в търговията. Идеята за такова училище се оформя сред жителите на Русчук (сега Русе). Това не е случайно. Архивите показват, че „още през 1793 г. градът е наброявал 20 000 граждани, внушителна цифра за онова време“. Той се утвърждава като един от най-големите дунавски балкански градове и като административно средище на Дунавския вилает на Османската империя (от 1864 г. до 1877 г.). Това е един от най-големите вилаети, разпростиращ територията си от Варна и Тулча до София и Ниш. Управляван дълго време от Мидхад паша, Русе се утвърждава като града на нововъведенията. През втората половина на XIX век градът се превръща в най-важния търговски, сто-

пански и културен център по долното течение на Дунав. По това време в него се заселват големи компактни групи от немскоговорящи граждани, които работят главно в областта на търговията. Постепенно започва да се чувства нуждата от училище, където децата от немската колония да се обучават на родния си език. Така в Русе се открива и първото практическо търговско училище, и то от жена на име Анна Винтер. Тя поставя началото на немскоезичното образование в България. В сградата, построена специално за училище, се помещават детска градина, основно училище и петгодишна търговска гимназия. Така се слага началото на търговското образование в България. В гимназията се изучават търговско счетоводство, стокознание, търговска история, право, търговска кореспонденция, стенография и други специални предмети. Към гимназията функционират и две търговски фирми, в които учениците от последния клас провеждат своята практика. Трябва са е подчертае, че по време, в което училищата в България са били мъжки и девически, това е първото училище, в което се извършва смесено обучение.

Друг бързо развиващ се крайдунавски търговски град е Свищов. Там през 1883 г. неговият гражданин Димитър Хадживасилев дарява „крупната за времето си сума от 240 000 златни лева, която да бъде използвана за построяването на училищната сграда и нейното поддържане“. Желанието на дарителя гласи: „Да се открие в Свищов, гдето са се родили родителите ми, едно реално училище или класическа гимназия, в което да се преподава и политическа икономика“⁽⁸⁾. Следва училището по търговия и ресторантьорство във Враца, открито през 1891 г. Корените на неговата история са свързани с първите частни занаятчийски училища. Те тръгват от курсове по общарство, кожухарство, шапкарство, шивачество и др. Първото кожарско училище отваря врати в Габрово и неговата история грижливо се пази от учителите и възпитаниците на професионалната техническа гимназия. Следващите търговски гимназии са открити в двата морски града, които са „вратите“ на България откъм Черно море – през 1904 г. във Варна и 1905 г. в Бургас. Там също кипи бурна търговска дейност. Редица търговски пътища минават през Централна България, затова през 1910 г. поредното търговско училище е открито в Пловдив. „През 1913 г. по инициатива и с финансовата подкрепа на Софийската търговско-индустриална камара е основана Софийска мъжка търговска гимназия“⁽⁹⁾. Последната полага основните на настоящите Национална финансово-стопанска гимназия и Национална търговско-банкова гимназия.

Пак през Възраждането друг български град се оформя като важен търговско-занаятчийски и културно-просветен център. Това е Сливен – градът, в който през 1860 г. Добри Чинтулов и други сливенски първенци основават едно от първите читалища, наречено „Зора“. През 1834 г. Добри Желязков

открива първото текстилно промишлено предприятие в пределите на Османската империя. Постепенно, през 1864 г. се открива второ, а през 1872 г. се създават тютюнева и спиртна фабрика. Разрастващите се предприятия имат нужда от работна ръка. Ето защо през 1883 г. за нуждите на текстилната промишленост са открива училище за технически кадри. Постепенно градът се превръща в център на текстилната индустрия, а Добри Желязков-Фабрикаджията – в един от първите предприемачи.

Следва първото *девическо* професионално училище, основано през 1893 г. в София, по инициатива на благотворително дружество „Майка“, председателствано от видните български общественички Йорданка Филаретова и Екатерина Каравелова. То полага основите на най-старото професионално училище по облекло „Княгиня Мария Луиза“, чиито възпитаници и днес пазят традициите и разпространяват славата на училището. „Гладът“ за работна ръка в текстилните предприятия и в производството на облекло след Освобождението се чувства осезателно в младата държава. Затова през 1896 г. се откриват три професионални училища в градовете Пловдив, Русе и Плевен. Следващата година, отново със съдействието на благотворително дружество „Майка“, врати отваря и професионалната гимназия по облекло във Варна.

Столетното минало на професионалните училища показва основните отрасли, които са били приоритетни за България преди и след Освобождението. *Една от характеристиките на българското професионално образование през това време е изключително краткият период между възникването им и разработената и приета нормативна уредба.* Ако в Англия този период е три столетия (първото професионално училище се открива през 1583 г., а първият закон за професионалното образование като система е от 1883 г.), в Русия – 139 г. (1721 г. – за първото училище, а 1860 г. – за закон на професионалното образование) (Merdjanova, 2004), то България е трябвало много бързо да навакса това пропуснато време. Така в рамките на около десетина години възникват и се развиват професионални училища в различни области, но най-вече в областта на селското стопанство, търговията, текстил и облекло, туризъм, горско стопанство и дървообработване, винарство и лозарство. В България се намира и функционира единственото на Балканския полуостров каменоделно училище, намиращо се в с. Кунино, обл. Враца.

Настоящето на тези гимназии столетници се характеризира, от една страна, със *стремеж за запазване, отстояване и предаване на тази славна история.* От друга страна, то е свързано с усилията за оцеляване и развитие. Трудностите са резултат от разместилите са ценности и приоритети. Ако преди само едно столетие професията на земеделеца, тъкача, стругаря, столаря, шивача, овощаря и др. са били толкова търсени, колкото тази на търговеца, в днешно време те са белязани с печата „непрестижни“, „неже-

лани“, но в никакъв случай „ненужни“. Напротив все по-често започваме да осъзнаваме необходимостта от труда на шивача, на хлебаря, на обувчаря, а изработването на изделия от дървесина или метал, от ковано желязо, кожа, накити, на килими и черги вече е минало в графата на изящните и уникални занаяти. Майсторите дърворезбари вече се броят на пръсти, а тяхното изкуство остава в миналото. С изключение на търговските гимназии, тези в сферата на икономиката и отчасти в строителството другите се борят за своето съхранение и оцеляване. Една от причините за това обаче се крие не само в нежеланието за изучаване на тези професии, а впоследствие и упражняването им. Отношението към тях е резултат от водената държавна политика. Нужно е да се обърне внимание на *основните характеристики и специфики на професионалното образование*.

– *То е тясно обвързано с икономиката*. От една страна, лежи в основата на една добре развита и просперираща икономика, а от друга – самата икономика дава възможност на учащите от професионалните гимназии да формират и усъвършенстват своите умения в реалната практика. Всеки отрасъл има нужда от добре подготвени и квалифицирани кадри, които, от една страна, са неговият двигател, но и „ускорител“ за по-бързо, по-ефективно, по-качествено производство.

– *То е финансово скъпо образование* – нуждае се от отлична материална база. Не може бъдещите земеделски работници да се обучават на трактори отпреди 30 – 50 години, когато вътрешността на днешните комбайни прилича на пилотска кабина, пълна с електроника.

– *Необходимо е да бъде тясно обвързано със спецификата на региона, т.е. да бъде регионално насочено*. Тази характеристика са осъзнали още в миналото и нашите деди. Неслучайно първото текстилно училище се създава там, където е и първата съвременна за своето време текстилна фабрика. А това е така, защото през Сливен и региона са минавали пътищата на търговците. По същата логика двете най-стари земеделски училища – това в Образцов чифлик и в Садово – се създават в плодородните земи на тези два края.

– *Някои специалности да бъдат „бутикови“* – трудно е, а и защо е нужно, да се наложат нормативните разпоредби за броя на учениците в един клас в професионалните гимназии? Защо училището да няма свободата да обучава 5, 7, 10 ученици по една специалност като резбарство например? Ако това е желанието на 5 – 6 деца и то бъде възможно за реализиране, то те ще са мотивирани. Оттам и овладяването на професията ще бъде по-ефективно и по-качествено. Нали се стремим образованието да задоволява интересите и потребностите на обучаемите?

Към тези специфики могат да се добавят и още, но те ще направят още по-пъстра и сложна картината на професионалното образование. Ето защо е

необходима ясна и целенасочена политика към оздравяване и издигане престижа му. Тук трябва да се почувства наметаната на държавата в лицето на Министерството на образованието и науката. То е институцията, която да направи нормативните промени, да наложи една или друга политика, да обмисли и предложи решения на наслоилите се от години проблеми. В такава роля го виждаме сега при разработването и реализирането на проект ДОМИНО за въвеждане на дуалното обучение по българо-швейцарски модел. С новия закон за предучилищното и училищното образование, с последните промени в Закона за професионално образование и обучение и редицата наредби първите стъпки са направени.

Бъдещето ще покаже верността на решенията на този и още много други проблеми, с които се борят сега професионалните училища, и не само столетниците. В хода на проекта са проведени и интервюта с директори. Те виждат бъдещето на своите гимназии като утвърдени училища, развили нови специалности, привлекли много ученици и нови партньори. Те вече са положили сами основите чрез работата по национални и европейски проекти, чрез ентусиазма и възрожденската си отдаденост на професията, чрез борбата си при решаването на ежедневните проблеми. Те обаче споделят, че е необходимо държавата да се намеси и:

- да въведе правила за прием;
- да регулира определени професии или част от професии;
- да освободи план-приема от заложените бройки;
- да подпомогне изграждането на по-тесни връзки с бизнеса и да създаде условия, да го стимулира в изграждането на по-нови материално-технически бази и възможности за усвояването на професията.

Acknowledgement/Благодарности. Бих искала да изкажа благодарност на директорите на професионалните гимназии столетници, с които се срещнах и разговарях, а именно: Селскостопанска гимназия – гр. Садово; Държавна търговска гимназия „Димитър Хадживасилев“ – Свищов; ПГ по търговия и ресторантьорство – Враца; ПГ по горско стопанство „Хр. Ботев“ – Велинград; ПГ по текстил и облекло „Д. Желязков“ – Сливен; ПГ по горско стопанство и дървообработване – гр. Тетевен; в Русе – ПГ по селско стопанство „Ангел Кънчев“, ПГ по икономика и управление „Елиас Канети“, ПГ по облекло „Недка Иван Лазарова“; в Плевен – ПГ по облекло и текстил „Христо Бояджиев“ и ПГ по лозарство и винарство „Александър Стамболийски“; в Пловдив – ПГ по вътрешна архитектура и дървообработване „Христо Ботев“, ПГ по облекло „Ана Май“ и Национална търговска гимназия; в Пазарджик – ПГ по селско стопанство „Царица Йоанна“ и ПГ по облекло; в Кюстендил – ПГ по селско стопанство „Св. Кл. Охридски“ и ПГ по туризъм „Н. Вапцаров“; в София – НФСГ, СГАСГ и ПГ по облекло „Мария

Луиза“. Благодаря Ви, колеги, за отдадеността на каузата професионално образование, за откровеността, за историята, които споделихте, и за отворените врати на музеи, библиотеки и работилници, съхранили богатството и мъдростта на вашите предшественици, за идеите, които вдъхновихте у мен. До нови срещи!

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Екипът на проекта включваше: доц. д-р Илиана Петкова – ръководител, и членове – проф. д.п.н. Яна Мерджанова, гл. ас. д-р Марияна Иванова Илиева и студентите от III курс, спец. „Педагогика“ – Гергана Иванова, Юлиана Урумова, Паолина Иванова, Таня Петрова и Ива Зарева. Финансирането е със средства на Фонд „Научни изследвания“ към СУ „Св. Кл. Охридски“.
2. Из официалната страница на Националния статистически институт. <http://www.nsi.bg/bg/>, посл. посещение 20.08.2017 г.
3. Из официалната интернет страница на ПГСС „Ангел Кънчев“ – Образцов чифлик, Русе – <http://www.pgss-ruse.com>
4. Из официалната страница на ПГ по земеделие „Стефан Цанов“, гр. Кнежа – <http://pgzemedeliie.weebly.com>
5. Из официалната страница на ПГ по дървообработване и вътрешна архитектура „Йосиф Вандрак“, Русе – <http://pgdva-ruse.net/>
6. Из официалната страница на ПГ по вътрешна архитектура и дървообработване „Христо Ботев“, Пловдив – <http://pgvad.org>
7. Из официалната страница на ПГ по горско строителство „Христо Ботев“, Велинград – <http://www.pggs.info/about/>
8. Из официалната страница на Професионална държавна търговска гимназия „Димитър Хадживасилев“, Свищов – <http://dtg-svishtov.com/bg>
9. Из официалната страница на Националната финансово-стопанска гимназия, София – <http://www.nfsg.online.bg/bul/history/history.htm>

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Atanasov, J., Stoyanov, G., Pironkova, M. & Stefanov, St. (2006). *Istoriya na pedagogikata v balgarskoto obrazovanie*. Sofia: Veda Slovena. [Атанасов, Ж., Г. Стоянов, М. Пиронкова & Ст. Стефанов. (2006). *История на педагогиката и българското образование*. София: Веда Словена.]
- Merdjanova, Y. (2004). *Profesionalna pedagogika – v tradicii u v perspektiva*. Sofia: St. Kliment Ohridski. [Мерджанова, Я. (2004). *Професионална педагогика – в традиция и в перспектива*. София: Св. Климент Охридски]

CENTENARIANS, OR THE OLDEST PROFESSIONAL SCHOOLS IN BULGARIA

Abstract. This article presents data from a research conducted to study the past and present of vocational schools in Bulgaria with more than a hundred years of history. The changes made in the field of vocational education and the introduction of dual learning provoked the interest. To date, the centenarian schools count 36. The study of bibliographic sources and interviews with principals has shown that even today the teachers of these schools keep the spirit of traditions and the past, but at the same time they follow the new trends in the professions, try to introduce them and pass on to their alumni.

✉ **Dr. Iliana Petkova, Assoc. Prof.**

Faculty of Pedagogy

University of Sofia

15, Tzar Osvoboditel Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: ilianaopetkova@gmail.com